

УДК 94:646.4:687.1:394](477.82)«14/15»(045)

DOI:

**М. Ю. Тарасюк**

ORCID 0000-0002-2642-1642

*Національний технічний університет України  
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**M. Tarasiuk**National Technical University of Ukraine  
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»***ВЕРХНІЙ ОДЯГ У ГАРДЕРОБІ  
ВОЛИНСЬКИХ МІЩАН ЛИТОВСЬКОЇ ДОБИ***Outerwear in the Wardrobe of Volhynian Burghers  
during the Lithuanian Era*

*У статті описано різновиди верхнього одягу волинських міщан на початку — в середині XVI ст. Додатково авторка перевіряє припущення, що міщанський та селянський верхній одяг відрізнявся за оздобленням та матеріалами, проте його види повторювались у гардеробі обох прошарків суспільства. Встановлено, що у гардеробі міщан були: серм'яги, сукмани, кожухи, жупани та жупиці, опанчі, гуні, однорядки, рідше шуби та делії. Для пошиття послуговувалися місцевими та імпортованими тканинами (де лондонські — найпопулярніші), найтиповішим баранячим та овечим хутром, а хутром дичини оздоблювали переважно окремі елементи верхнього одягу. Важливу роль відігравала оздоба.*

**Ключові слова:** верхній одяг, гардероб, повсякдення, міщани, селяни, Волинь, Велике Князівство Литовське, пізнє середньовіччя, XVI ст.

*This article explores the prevalent types of outerwear in the wardrobes of the urban population of Volhynia in the early to mid-16th century. Additionally, the author investigates the assumption that upper clothing in urban and rural settings differed in decoration and materials used, while their types were repeated in the wardrobes of both social strata. To achieve the research goal, relevant records from published and unpublished urban and county court books of the Volodymyr, Lutsk, and Kremenets counties were analysed. Among the main types of outerwear in the wardrobes were «sermiyaha», «sukman», «kozhuKh», «zhupan», and «zhupytsia», «opancha», «hunia», «odnoriadka», and less frequently, «shuba» and «deliia». The types of fabrics and fur used for making the clothing of the time were determined, along with possible coloring options. «Zhupans», «sukmans», and «odnoriadky» were distinguished by the colorful palette of imported fabrics. The most popular colours for outerwear were blue and red, as well as grey. For*

*tailoring clothing during that time, both local variations of cloth and imported fabrics were used, with London cloth (liunske sukno) confirming its particular popularity. Sheep and lamb fur were the most typical materials for making warm clothing in Volhynia, as well as in the Grand Duchy of Lithuania. Fur from wild animals like foxes and rabbits was mainly affordable to wealthy urban and rural inhabitants or used for decorating specific elements of outerwear. Ornamentation played an important role and included buttons, belts, metal fasteners, and cords. The research revealed that the climate in Volhynia during the Lithuanian period was likely colder, making warm outerwear relevant throughout the year.*

**Keywords:** outerwear, wardrobe, everyday life, burghers, peasants, Volhynia, Grand Duchy of Lithuania, late Middle Ages, 16th century.

Локальне вбрання кодує в собі мистецькі традиції краю та часові модні тенденції, віддзеркалює історичну тяглість костюма, демонструє досліднику вплив кліматичних змін на гардероб суспільства. Костюм у добу пізнього середньовіччя й у ранньомодерну добу демонстрував взаємозалежність особистісних уподобань і фінансових можливостей власника (Безпалько, В. 2017а, с. 233). Саме одяг позначав соціальний статус і при соціальній взаємодії давав змогу визначити належність людини до духівництва, князів чи бідняків (Burns, E. J. 2004, p. 10). А головне, з практичного погляду верхній одяг захищав тіло людини від різних подразників (Ніколаєва, Т. 2007, с. 5). Як зазначає дослідниця Г. Стельмашук (2017, с. 911), матеріали і оздоблення вбрання були безпосередньо пов'язані з торговельними відносинами краю з іншими регіонами сучасної України та закордонням. На додаток, одяг є частиною так званої «тріади щоденності» (Коляструк, О. 2009, с. 51), тобто тим, що оточувало індивіда щодня і без цього компоненту дослідити буденність людини загалом складно. Популяризація напряму історії повсякденності актуалізувала інтерес української історіографії до локального вбрання, зокрема волинського. Порівняно з радянським підходом до розгляду одягу через призму класової нерівності, сучасні дослідники, хоч і відчувають відбиток поглядів попередників на розвідки (Безпалько, В. 2017, с. 233), мають змогу досліджувати історію одягу за допомогою плюралізму та хоча б часткової свободи волі суб'єктів. Це робить обрану проблематику актуальною, адже в ареал досліджень потрапляє значно ширше коло нерозв'язаних раніше питань про побутування певного одягу в суспільстві. Наприклад, окрім усталеної взаємозалежності «соціальна належність — гардероб», до розгляду додаються також зв'язки «особистість — її гардероб», «торгівля — гардероб», «клімат і географія — гардероб», «мода — гардероб» та інші.

В українській історіографії кінця ХХ ст. та в сучасності історики здебільшого розглядають волинське вбрання пізньосередньовічної та ранньомодерної доби в контексті загальної історії одягу на Волині чи Україні, або ж

присвячують розвідки вивченню гардеробу або окремих його компонентів у різних соціальних груп.

До першої категорії належать етнографія К. Матейко (Матейко, К. 1996), яка підготувала словник народного вбрання, базуючись на термінології XIX–XX ст.; мистецтвознавець Т. Ніколаєва (Ніколаєва, Т. 1996), яка розглядає історію українського костюма на макрорівні крізь призму часу і дослідниця Г. Стельмашук (Стельмашук, Г. 2006; Стельмашук, Г. 2017), праці якої присвячені мистецькому відстеженню тяглості історії українського та волинського костюма. Мистецтвознавець К. Стамеров (Стамеров, К. 2007) оглядово описав українське вбрання XVI–XVII ст. у монографії, акцентуючи на матеріалах. Крізь призму тестаментів річпосполитської доби одяг волинських міщан і його регіональні особливості розглядає в монографії історикня Н. Білоус (Білоус, Н. 2021).

Все ж, у багатьох оглядових працях з історії одягу все ще побутує спрощений погляд на гардероб селянства і міщанства, його збіднення; перевага надається саме мистецькому аналізу, хоча зауваги авторів стосовно крою та видів використаного сукна для пошиття одягу мають вагоме значення. Через макророзгляд цієї тематики майже не враховуються особливості кожного краю, або недостатньо показано приклади використання різних видів одягу серед селян та міщан крізь призму джерел.

Макроісторичний аналіз одягу типовий також для історіографії інших країн. Словник вбрання від середньовіччя до кінця XIX ст. польської історикіні І. Турнау (1999) є відносно вичерпним для опису тканин та поширених варіантів вбрання не лише в Польщі, але й для України. Литовська вчена М. Матусакайте (2011) аналізувала вбрання литовців у XVI–XVIII ст., спираючись на зображальні та писемні джерела. А в Білорусі дослідниці В. Бялявіна та Л. Ракава (2007) у монографії простежили розвиток і зміни у білоруському костюмі різних соціальних верств, використовуючи гендерний підхід — на прикладі чоловічого вбрання. Нині немає змоги проаналізувати середньовічне виробництво тканин, тож певні паралелі та уявлення про їхнє виробництво взято з підготовленої праці музею Лондона про пізньосередньовічний англійський текстиль (Crowfoot, E. & Pritchard, F. & Staniland, K. 2004), який, на наш погляд, демонструє технічні можливості виготовлення у той час.

Стосовно поглибленого розгляду гардеробу окремих соціальних груп, варто відзначити, що через специфіку збережених джерел, найдетальнішими на сьогодні є статті про вбрання волинського селянства. Цю проблематику активно розвиває історик В. Безпалько (Безпалько, В. 2013; Безпалько, В. 2017а; Безпалько, В. 2017b), який досліджує матеріали, оздоблення одягу, аксесуари селянства у ранньомодерний час. Досить концептуальні зауваження про вбрання волян у XVI — XVII ст. містяться в роботах дослід-

ниці І. Ворончук (Ворончук, І. 1996), яка намагається розвінчати принаймні частково стереотип про злиденність та однорідність селянства. Ба більше, зіставлення польських та українських селян цієї доби дають змогу відстежити особливості розвитку та фактори впливу на сільський одяг, де панівну роль могла відігравати не соціальна належність.

Оскільки під час дослідження порівнювалися деякі риси шляхетського та міського вбрання, відзначимо, що вивчення привілейованих верств населення є досить перспективним напрямом. Окрім згадок про шляхетський одяг у актових книгах, є можливості аналізувати зображальні джерела, які стосовно міщанства та селянства відсутні. Тому використано статті Ю. Чубик (Чубик, Ю. 2011; Чубик, Ю. 2014), яка коротко описала вбрання шляхти XVI — першої половини XVII ст. А для порівняння декотрих рис вбрання волинських та львівських міщан, щоправда, кінця XVI ст., довелося залучити до дослідження статтю дослідниці І. Замостяник (Замостяник, І. 2016), де оглядово проаналізовано види чоловічого міського одягу і тканин для них.

Найменше деталей відомо стосовно одягу (зокрема верхнього) міщанства. Це твердження стосується як наукових розвідок, так і потенційних джерел для дослідження цього питання<sup>1</sup>. Зауважимо, що гардероб волинського міщанства та селянства протягом литовської доби часто включають у огляд разом з ранньомодерною добою. У цій самій статті пропонується розглянути гардероб волинського міщанства протягом початку — середини XVI ст., допоки Волинь перебувала під підпорядкуванням ВКЛ, адже польські впливи після 1569 р. могли привносити нові модні тенденції у гардероб волинян. А зіставлення та порівняння з пізнішими прикладами залучено, щоб виявити подібне та відмінне між цими двома періодами.

*Метою роботи* є встановити і описати перелік найпопулярнішого верхнього одягу, який носили волинські міщани протягом литовської доби, його варіації і особливості. В статті також перевіряється *припущення*, що різні види верхнього одягу були спільними для волинського міщанства і для селянства, а маркерами матеріальної диференціації були матеріали для пошиття і оздоблення костюма. З зазначеного виокремлено такі *завдання* статті: реконструювати перелік видів верхнього вбрання волинських міщан; встановити різноманіття тканин та хутра для пошиття і збережені в актах варіанти оздоблення вбрання; з'ясувати чи останні були маркерами достатку власника та які фактори впливали на вибір одягу. Ця стаття є свого роду підсумком досліджень згаданих істориків та попередніх досліджень авторки.

<sup>1</sup> Подібна ситуація насправді у литовській історіографії. Інтерес до вбрання литовців хоч і має витоки з кінця XIX ст., етнографи описували переважно сільський одяг, а не міський, а також присвячували мало уваги одягу XVI ст. Дослідження більш ранньої історії литовського костюма супроводжуються також труднощами трактування польських та литовських термінів (Див. більше: Šidiškienė, I. 2019, с. 104–105).

*Джерельна база та методологія.* До опублікованих матеріалів належать видання Київської Археографічної комісії для розбору давніх актів при Київському, Волинському та Подільському губернаторах<sup>1</sup>. Збірки були опубліковані в XIX ст., проте досі залишаються актуальними для історика, оскільки скорочують час на палеографічний аналіз тексту. Обсяг матеріалу, який охопили дослідники, великий, проте недостатній для розв'язання авторської проблеми в цій статті.

Головними джерелами для дослідження гардеробу волинян є опубліковані та неопубліковані записи. Сучасне видання «Луцька замкова книга 1560–1561 рр.» є унікальним, оскільки редактори опублікували актову книгу, яка збереглася до наших часів, повністю (Мойсієнко, В. & Поліщук, В. (підг.). 2013). А серед збірок, де вміщено вибіркові записи, варто відзначити «Торгівля на Україні XIV — середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянина» (Кравченко, В. & Яковенко, Н. підг. 1990), яка містить подробиці про різноманіття матеріалів на місцевих торгах та вміщені в том «Українське повсякдення ранньомодерної доби» документи стосовно щоденності волинян середини XVI ст. й пізніше, серед чого крадіжки одягу (Безпалько, В. & Висотін, М. та ін., упор. 2014).

Багато для дослідження гардеробу міщан значать неопубліковані актові книги городських і земських судів Луцького, Кременецького та Володимирського повітів, які зберігаються в Центральному державному архіві України в м. Київ — фонди 21–22, 25–28. Записи, внесені до судових книг, зазвичай пов'язані з побиттям та обкраданням волинян, що дає змогу сучасному досліднику через опис втраченого встановити окремі деталі про тогочасний гардероб. Вони містять досить багато фрагментарних згадок про вбрання волинян (Безпалько, В. 2013, с. 103). Та варто зауважити, що дитячий одяг порівняно з чоловічим і жіночим, не піддається реконструкції, а згадки про нього в актах є унікальними й одиничними<sup>2</sup>. Мало інформативними можна вважати вміщені в судові книги тестаменти, бо вони належать переважно шляхті в обраній у дослідженні відтинок часу, а одяг у них згадують через цінність використаного хутра чи срібних ґудзиків, які передаються у спадок. З іншого боку, кожен акт містить фрагментарне й вибіркоче відтворення речі, яке, на погляд власника, потрібно було описати. Через це часто подробиць про ґудзики або інші види застібок немає, хоча вказано матеріали пошиття. Трапляється, що волинянин узагалі сухо перелічує

<sup>1</sup> Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. Т. I. Ч. 5: Акты о городах (1432–1798). Киев, 1869; Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, Т. IV. Ч. 8: Акты о землевладении в Юго-Западной России в XV–XVIII вв. Киев, 1907.

<sup>2</sup> Наприклад, 1565 р. було вкрадено двох дітей торчинських міщан, які були одягнені у сукенки: «*двое детей з суконками*» / Центральный державный историчный архив України (Далі — ЦДІАК України). Ф. 25 (Луцький городський суд, м. Луцьк Волинського воєводства). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 218 зв.

втрачені вироби або зберігає реєстр втраченого в себе на руках<sup>1</sup>, а в документах після 1569 р. детальні описи трапляються значно частіше.

Така особливість джерельної бази дослідження змушує історика постійно контролювати дотримання обраної *методології* та свій спосіб мислення під час історичної реконструкції. Тому в статті принцип об'єктивізму розуміється таким, у межах якого є змога інтерпретувати й реконструювати історію настільки, наскільки це під силу істориком з сучасною логікою та з індивідуальним стилем мислення<sup>2</sup> шляхом аналізу віддзеркалення реальності у джерелах (Вжосек, В. 2011, с. 158; Колесник, І. 2006, с. 42, 47). Оскільки ці віддзеркалення є фрагментарними, під час дослідження використано *методи* подокументеного аналізу, зіставлення, узагальнення та компаративний, які в сукупності дають змогу створити загальну інтерпретацію. Дотримання концепту історичності передбачає розуміння людей і подій у межах певного соціокультурного контексту (Колесник, І. 2013, с. 358). Специфіка обраної теми спонукала також використати описовий метод, тому що це — єдиний шлях для подальшого аналізу даних. Основу дослідження становили також методи індукції та дедукції, міждисциплінарний підхід, мікроісторичний аналіз, метод критики, логічний метод тощо.

*Виклад основного матеріалу дослідження.* Згадки в документах про надання містам Волині магдебурзького права і права для кравців, як і різників чи пекарів, розміщувати свої крамниці поряд з ратушею дають підстави вважати це ремесло важливою частиною тогочасного міського життя. Таке право, наприклад, мали крамарі м. Луцьк від 1496 р., шевці та кравці м. Кременець з 1536 р. тощо<sup>3</sup>. Регулярне оновлення одягу обумовлене практичними причинами, адже одяг зношувався, та ціннісними причинами, адже середньовічний волинянин також бажав нового гардеробу, обирав одяг за смаком.

До крамниці міг потрапити кожен. Зокрема, історикня І. Ворончук доречно відзначає, що міщани та селяни купували товари на тих самих базарах і торгах (Ворончук, І. 1996, с. 402). Прірва між містом і селом не була такою великою, щоб зумовити зовсім відмінні шляхи розвитку міського і сільського вбрання (Ніколаєва, Т. 1996, с. 43). Тож певний вид одягу не був притаманний виключно міщанам чи селянам (Тарасюк, М. 2021, с. 168). Понад те, складно реконструювати навіть типовий гардероб волинського селянства литовської доби, адже, як показує практика, ця верства була неоднорідною, а їхнє майнове становище було строкатим (Безпалько, В. 2017b, с. 64–66). Наявність серм'яги чи жупана не завжди позначала бідність чи багатство

<sup>1</sup> Наприклад, див.: ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 182 зв.; ЦДІАК України. Ф. 22 (Кременецький земський суд, м. Кременець Волинського воеводства). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 11.

<sup>2</sup> Під стилем мислення розуміють індивідуальну творчість конкретного історика, його соціальних, психологічних і ціннісних орієнтирів, дотриманих стереотипів, певних методик у межах певного дослідження (Ясь, О. 2006, с. 19).

<sup>3</sup> Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. Т. I. Ч. 5: Акты о городах (1432–1798). Киев, 1869. С. 14, 16, 41.

власника, вони мали практичне значення. Про матеріальне становище волинянина варто робити висновки з опису матеріалів пошиття виробів, адже від цього залежала їх вартість.

До верхнього одягу авторка відносить щільний вид вбрання (Рис. 1), який одягали волиняни поверх основного комплексу костюма, адже він захищав тіло людини під час похолодань. Дослідниця Т. Ніколаєва (1996, с. 19) ділить верхній одяг за такими типами: осінньо-весняний, хутряний зимовий та плащоподібний. Доречно також зауважити, що жіноче та чоловіче вбрання мало переважно однакове найменування (Білоус, Н. 2021, с. 190). Про належність вбрання певній статі дізнаємося з визначень «мужская» чи «жоноцкая». Наприклад, «сукман...жоноцкій»<sup>1</sup> чи «сукман...мужский»<sup>2</sup>. Вважаємо, що крій такого вбрання міг бути подібним, проте розміри, кольори, оздоблення змінювалися залежно від статі.

У актових документах найчастіше згадуються такі види верхнього одягу як серм'яги, кожухи, шуби, тонші — сукмани, опанчі, однорядки, гуні, жупани, рідше — жупиці й делії. Жупан і жупиця не були виключною рисою гардеробу еліти, а належали також міщанам і заможним селянам (Стельмашук, Г. 2006, с. 85). Всі ці терміни збережуться для означення одягу на Волині аж до XIX–XX ст. (Стельмашук, Г. 2006, с. 102). «Баранячий китлик» майже не згаданий у гардеробі міщан, за винятком актів 1566 р. у володимирського та 1568 р. в торчинського містян<sup>3</sup>.

Відзначимо, що терміни «ярмак» та «копеняк», які активно побутують у документах опісля 1569 р. (Кравченко, В. & Яковенко, Н., підг. 1990, с. 171; Безпалько, В. 2017а, с. 236–237), нечасто згадуються в документах литовського періоду на Волині. Зокрема, тому що копеняки були введені в моду уже за польського короля Стефана Баторія (Чубик, Ю. 2014, с. 91). Приміром, серед привілейованих верств на території Білорусі мода на копеняки з розрізаними рукавами з'явилась у кінці XVI ст. (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 19). Так само не згадуються киреї (Стельмашук, Г. 2006, с. 91). До того ж деякий одяг з імпортних тканин був дуже дорогим і, ймовірно, тому часто був коштовним подарунком чи платою за службу (Matuskaitė, M. 2011, р. 59), але залишався недоступним для самостійної купівлі міщанам чи селянам.

Згадки про *сукмани* в актових документах трапляються найчастіше. Це був довгий верхній одяг: до колін і довше, який шили з різноманітних тканин. Від останніх залежала кінцева вартість виробу, а, отже, виробництво було розраховане на представників різного майнового рівня. Сук-

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 28 (Володимирський гродський суд, м. Володимир Волинського воеводства). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 24.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 476.

<sup>3</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 122 зв.; ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 20.



Рис. 1. Реконструкція верхнього вбрання заможних городян кінця XVI–XVII ст. (Білоус, Н. 2021, с. 187)

ман могли підперезати поясом, оздобити чорними шнурами (Чубик, Ю. 2014, с. 87).

Сукман трапляється у власності не лише міщанства та селянства, а й зем'ян. На території Білорусі сукман на рівні зі свитою вважався традиційним убранням (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 20). Наприклад, володимирські міщани: Стецько мав «сукман люнський», у Олехна вкрали «сукман утерфиновий<sup>1</sup> зелений жоноцький з оксамитом», а у Михайловича Маска — «сукман люнський синій мужський...и два сукманы жоноцькие оден зелений и другий чирвоный з оксамытом люнским»<sup>2</sup>. У підданих села Березне Іванця і Левка, коли ті перебували на млині, вкрали два сукмани 1561 р.: «...и з них два сукманы — оден лунский а другий ческий — знял» (авт. — пан Демид Козинський) (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 501). А 1566 р. у луцького міщанина Гунька відібрали «два сукманы люнскихъ музскихъ а третий саян<sup>3</sup> люнський зо оксамитомъ»<sup>4</sup>.

*Серм'яги* — довгий верхній одяг різних прошарків суспільства. Вони трапляються переважно в гардеробі селян, проте міщани не були винятком (Стельмащук, Г. 2006, с. 89). Досить часто волиняни обирали саме серм'я-

<sup>1</sup> Тобто з тонкого сукна (Turnau, I., 1999, р. 308).

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23–24.

<sup>3</sup> Ймовірно, чоловічий каптан за італійською модою, популярний у Польщі в XVI ст. (Turnau, I. 1999, р. 254).

<sup>4</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 476.



гу для праці, наприклад для косіння сіна<sup>1</sup>. У серм'яги одяглись у червні 1561 р. троє вишневецьких селян, коли драли лозу (Мойсієнко, В. & Полішук, В., підг. 2013, с. 326).

Ймовірно, найчастіше серм'яги шили з домотканого сукна, або крामної тканини; купували в крамницях готовий виріб (Безпалько, В. 2017а, с. 236). Наприклад, з білого сукна, як зазначається в акті крадіжки 1580 р. Виріб такого пошиття коштував 24 литовських гроша (Безпалько, В. & Висотін, М. та ін., упор. 2014, с. 328). Ймовірно, серм'ягу підперезували поясом. У наймитів доросинських і киязьких Луцького повіту 1566 р. під час робіт відібрали 12 серм'яг і 12 поясів, у які вони були вдягнені<sup>2</sup>.

1558 р. наймити пана Антона Яловицького мали серм'яги в коморах у Луцькому повіті<sup>3</sup>; 1561 р. в серм'яги була вдягнена челядь, яка працювала на полі Кременецького повіту<sup>4</sup>; 1564 р. троє степанських міщан були вбрані в них, коли ходили по сіль<sup>5</sup>; 1568 р. серм'ягу вдягнув острозький містянин Супрун, як помічник торговця<sup>6</sup>, та містянин Кременецького повіту Степашця<sup>7</sup>; 1569 р. вкрали 5 одиниць у селян с. Яковичі Володимирського повіту<sup>8</sup>. Дві «литовські серм'яги» належали володимирському містянину Федьцю<sup>9</sup>, де литовське сукно для виробу мало білоруське походження. У 1580–1582 рр. вартість таких серм'яг варіювалася в межах 24–35 литовських грошей (Безпалько, В. 2013, с. 104; 2017а, с. 236). Відмінна вартість могла бути зумовлена зношеністю вбрання, обраними матеріалами пошиття та оздоблення (Безпалько, В. 2017б, с. 69). На додаток, у січні 1587 р. пані Ганна Гуляльницька вдягнула чорну серм'ягу за 30 лит. грошей, а отже такий верхній одяг могла носити також небагата шляхта (Безпалько, В. 2013, с. 108).

Термін «*гуня*» відомий з актових матеріалів кінця XV ст. і, як припускає К. Матейко (Матейко, К. 1996, с. 80), це був аналог серм'яг. Вони були схожі на кошлаті плащі, які могли виготовляти з домотканого сукна. П'ять гунь згадуються в акті Кременецького гродського суду. В них була одягнена 1561 р. челядь зем'янина і один парубок Яцька Гринковича Головинського під час роботи на полі<sup>10</sup>. В гуню з шапкою був одягнений і службник Луцького повіту Семенець<sup>11</sup>. Плащоподібна робоча гуня згадана у власно-

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 317.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 317.

<sup>3</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1, од. 2 ч. 6. Арк. 36.

<sup>4</sup> ЦДІАК України. Ф. 21 (Кременецький гродський суд, м. Кременець Волинського воєводства). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 218 зв.

<sup>5</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 97.

<sup>6</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1 зв.

<sup>7</sup> ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 11 зв.

<sup>8</sup> ЦДІАК України. Ф. 27 (Володимирський земський суд, м. Володимир Волинського воєводства). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 113.

<sup>9</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23–24.

<sup>10</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 218 зв.; Див. ще приклади: ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 85.

<sup>11</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 36.

сті острозького купця Івана Плєскача 1565 р. (Кравченко, В. & Яковенко, Н., підг. 1990, с. 112).

Міщанство, а також заможні селяни носили *жупани* (Рис. 2).

Наприкінці XVI ст. львівські міщани, як і інші мешканці Корони Польської, використовували їх як святкове і як повсякденне вбрання (Turnau, I. 1999, р. 328; Замостяник, І. 2016, с. 878), що могло бути характерним і для волинян (Білоус, Н. 2021, с. 186). Шили їх з кольорових тканин, використовували срібні чи золоті нитки (Стельмашук, Г. 2006, с. 88). Дослідниця Ю. Чубик (Чубик, Ю. 2014, с. 88) відзначає, що довші за руки рукава

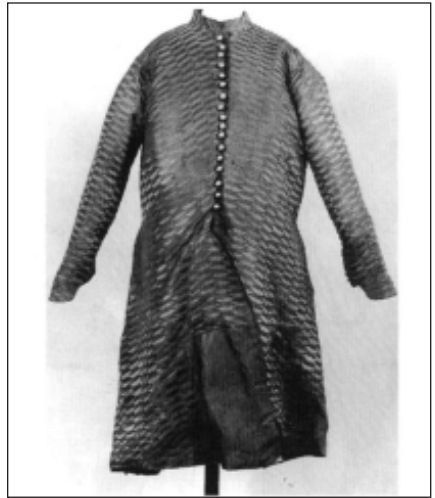


Рис. 2. Жупан (Turnau, I. 1999, р. 338)

у жупанах були широко скроєні у верхній частині та звужувалися від ліктя, а біля зап'ястя могли мати застібки. Жупани підперезували широкими поясами за бажанням (Ніколаєва, Т. 1996, с. 42, 44). Байський служебник Станіслав був власником влоського зеленого жупана утерфінового за 2 копи литовських грошей (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг., 2013, с. 420). На торгах Кременецького повіту 1569 р. жупан також коштував 2 копи лит. грошей<sup>1</sup>. У жупан був одягнений у листопаді невідомий хлопець у м. Кременець<sup>2</sup>.

*Жупицею* називали короткий каптан з рукавами або без, який шили з сукна (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 156). Шестеро яблїновських підданих Луцького повіту кн. Александра Сангушковича Кошерського одягнули в липні жупиці, коли везли чинш (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 356). Чорна утерфінова жупиця 1568 р. коштувала 4 копи грошей<sup>3</sup>. Сині льонські та шведбединські жупиці носили, зокрема, представники шляхти (Чубик, Ю. 2011, с. 271). Міщани, ймовірно, могли придбати жупиці для себе.

*Однорядки* вдягали восени та навесні поверх жупана. Це була довга широка одnobортна одежа, часом до ніг, без коміра та з вузькими рукавами (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 152). Використовували для пошиття як сукно, так і шовкові тканини. Зав'язувався, або застібався гудзиками, як припускає К. Матейко (Матейко, К. 1996, с. 93). Окрім лондонського сукна, для пошиття брали й інші види імпортованих тканин, зокрема волоське

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 93 зв.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 135.

<sup>3</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1 зв.

червоне сукно (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 327). Дорожчими, за 80 лит. грошей, були однорядки з поясами зі швебединської тканини<sup>1</sup>. У служебника Павла кн. Ярослава Сангушковича було «однорядок влоских блакитных з шнурами золотыми» (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 220). Проте вишукану оксамитову однорядку з посрібленими елементами частіше дозволити собі могли привілейовані представники суспільства, як-от пан Размус Ширма 1544 р.<sup>2</sup>

Однорядки побутували на території не лише України, а й сучасної Білорусі (Стельмашук, Г. 2006, с. 88). Вони згадуються у власності баївського служебника Станіслава 1561 р. — «однорядок голубыи люнскии», яка коштувала 2 копи лит. грошей (Мойсієнко, В. & Поліщук, В. підг. 2013, с. 420, 501). 1569 р. заможний луцький міщанин Данило мав однорядку, ймовірно, дорожчу, проте втратив її під час побиття: «однорадоць гвездикового поприяну» (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 347). Разом зі східним каптаном, синя люнська однорядка зі шнурами належала волинському зем'янину, пану Дехну Мокренському (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 348), що робить, на наш погляд, цей компонент гардеробу універсальним для різних соціальних верств.

*Опанча*, плащ із сукна, є універсальним варіантом вбрання, яке могли просочити лоем для захисту тіла від дощу. Їх шили довгими, інколи до щиколотки, без або з широкими рукавами (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 145–146).

Опанчі перелічуються в гардеробі міщанства. Зокрема, в липні 1565 р. пан Іван Олехнович Борзобагатий украв у торчинських міщан Філіпа і Римаривої вдови куплені на ярмарку в Берестечку опанчі<sup>3</sup>. На жаль, у документі не зазначено про матеріали й вартість товару. В серпні 1566 р. опанчі вдягнули володимирські містяни Сенко й Дешко<sup>4</sup>. Проте селянство також купувало собі опанчі. Піддани селяни князя Костянтина Острозького носили опанчі<sup>5</sup>, як і підданий Петраш пана Михайла Єловича з Кременецького повіту<sup>6</sup>. Цей сукняний плащ носив урядник пана Миколая Дубровського — Богдан Заблоцький, а також одягало панство, серед яких пан Ян Ворон<sup>7</sup>.

Побутували опанчі як місцевого виробництва, так і імпорتنі. 1573 р. згадуються «московські опанчі» по 2 злотих, які продавали на ярмарку в м. Острог (Кравченко, В. & Яковенко, Н., підг. 1990, с. 155). 1561 р. ціна жіночої опанчі могла, наприклад, становити 40 литовських грошей, як указував боярин Яків Поліковський<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 93 зв.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 7 зв.

<sup>3</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 218 зв.

<sup>4</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 122 зв.

<sup>5</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Од. 4. Ч. 1. Арк. 49 зв.

<sup>6</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 94–94 зв.

<sup>7</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 318.

<sup>8</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 103–103 зв.

Делії, ймовірно, були привнесеним елементом від турків (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 146). Їх кріпили на правому плечі прикрасою чи шнурами, або фіксували під шиєю (Чубик, Ю. 2014, с. 84). Могли підбити хутром (Матейко, К. 1996, с. 81). У волинських актових документах цього часу вони не називаються корзною чи кереєю (Стельмашук, Г. 2006, с. 89). Делія належала до дорогого верхнього



Рис. 3. Верхній чоловічий одяг.

Художня реконструкція К. Стамерова: а) жупан; б) кирея; в) коожух (Стамеров, К. 2007, с. 199).

го вбрання. Наприклад, 1567 р. в урядника Василя Загоровського украли шкарлатову й златоглаву делії, а червона та темнокоричнева фалюндишеві делії належали родині pana Костянтина Спраського 1599 р. (Чубик, Ю. 2011, с. 271–272). З цієї причини, можна вважати досить багатим гардероб служебника pana Якуба Монтовта, Богдана Ожога Безволицького, який певний час проживав у м. Луцьк у наймах панів Гневошевичів Яловицьких. Богдан Ожог мав дві делії: одна делія адамашкова червона і друга делія люньська блакитна, підбита лисицею. Окрім того, він був власником двох влоських жупиць і трьох жупанів (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 341). Звісно, не виключено, що служебник був причетний до пошиття або продажу одягу. Зелену делію в листопаді 1569 р. одягнув невідомий хлопець у м. Кременець<sup>1</sup>. Отже, цей плащоподібний вид вбрання мали виключно заможні представники суспільства. При чому делія побутовувала й надалі у волинському гардеробі, зокрема в XVII ст. (Білоус, Н. 2021, с. 187).

Ймовірно, одним із найтепліших варіантів верхнього вбрання був коожух (Рис. 3).

За кроєм вони різнилися: були короткополі, довгополі, з великими комірами тощо (Стельмашук, Г. 2006, с. 89). Їх обшивали хутром або підшивали повністю зсередини, а поверх покривали за бажанням тканиною (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 19–20, 159). Наприклад, 1564 р. луцькому містянину Васку Лису належало два баранячих коожухи (ймовірно, його і його дружи-

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 137.

ни)<sup>1</sup>; 1569 р. володимирський міщанин Стецько мав «кожух деи кроликовий», Федець Кривоніс «кожух бараний», а у Михайловича Маска «кожух бараний лентваровы (з молодих ягнят. — Авт.)»<sup>2</sup>. Баранячий кожух носив також у лютому один з ярославецьких бояр Луцького повіту — Максим Мишкевич або Васко Кондратович<sup>3</sup> (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 236).

1554 р. в Крем'янецькому повіті баранячий кожух коштував копу і 30 лит. грошей<sup>4</sup>. Проте 1561 р. у луцьких міщан під час бійки згинули баранячі кожухи, які було оцінено дешевше — по півкопи литовських грошей (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 184). Вартість подібного баранячого кожуха вказано також у документі пізнішого часу, за 1580 р., де ціна нового становила вже 70 лит. грошей, а старий кожух — 30 лит. грошей (Безпалько, В. & Висотін, М. та ін., упор. 2014, с. 328). 1597 р. баранячий кожух коштуватиме 80 лит. грошей (Безпалько, В. 2017а, с. 240). Кількість згадок про кожухи з баранячим хутром свідчать, на наш погляд, про популярність цієї тварини у господарстві волинян протягом литовської доби. Це ж стосується овечого хутра (Безпалько, Г. 2017а, с. 244). Зауважимо, що популярність у XVI ст. овечих та баранячих кожухів типова не лише для Волині, але й для Львівщини (Замостяник, І. 2016, с. 876). Проте наведене варіювання вартості може не лише демонструвати еволюцію цін, а й характеризувати різну якість пошиття, оздоблення, кількість витраченого матеріалу.

Білоруські дослідниці В. Бялявіна та Л. Ракава (Бялявіна В. & Ракава Л. 2007, с. 20) віднесли кожухи до неprestижного вбрання, як і серм'яги. Проте кожухи часто належали привілейованим верствам населення за умови, що для їх пошиття використовувалися дорогі матеріали. Наприклад, у волинських селян не було кожуха з бобра, який мав кн. Ярослав Федорович Сангушкович, володимирський старостич (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 220). Кожухи з куніці траплялися переважно в гардеробі волинської шляхти, як-от у пана Якова Война Неміровича<sup>5</sup>. Аналогічна ситуація з кожухом з лосиної шкіри, який був наприклад у луцького єврея Аврама Хажимовича (Кравченко, В. & Яковенко, Н., підг. 1990, с. 96). Оскільки такі матеріали часто потрапляли на ринки від подорожніх купців<sup>6</sup>, а на додаток іще й були продуктам мисливства, цей вид шкіри та хутра був надзвичайно дорогим, указував на привілейований стан його власника, а отже не був доступний пересічним містянам.

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 159.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23 зв.—24.

<sup>3</sup> У акті Луцької замкової книги 1560 р., на жаль, не вказано хто з них був власником кожуха.

<sup>4</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 2 зв.

<sup>5</sup> Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, Т. IV. Ч. 8: Акты о землевладении в Юго-Западной России в XV—XVIII вв. Киев, 1907. С. 29.

<sup>6</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 217 зв.; ЦДІАК України. Ф. 28, оп. 1. Спр. 4. Арк. 43 зв.

Популярними серед міщан були шуби (Рис. 4). Це був довгий прямого крою зимовий виріб, підбитий хутром, з широкими рукавами і хутряним коміром (Turnau, I. 1999, p. 288). Під шиєю шубу могли заціпати оздобою, або стягувати шнурами (Чубик, Ю. 2014, с. 90–91). 1561 р. вартість шуби з гвоздикової адамашки на лисячих черевцях та з позолоченими срібленими кнопками коштувала 5 кіп лит. грошей (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 338), що було значно дорожче від купівлі кожуха. Така ціна, ймовірно, пов'язана з використанням лисячого хутра та срібних кнопок.

Шуба з лисячим хутром, крита сірим попряним сукном, була в гардеробі дубенського міщанина, райця Євхима Дуброви. У його товариша Грицька була, ймовірно, дешевша шуба з тхора, покрита льонським сукном (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 201).

Жіночі шуби були не менш пишними. Дещо пізніше, 1585 р., дочка володимирського священника Анна отримала в спадок три шуби — з лисячим хутром, з білкою сибірковою і «нагольною», вартість яких варіювалася від 100 лит. грошей до 12 кіп лит. грошей (Білоус, Н. 2021, с. 191). Наявність у гардеробі шуби з дорого хутра було ознакою заможності.

Як бачимо, для пошиття верхнього одягу використовували різні *варіанти хутра*. Згідно з уставою 1563 р. на волинські ринки потрапляли вироби з хутра та шерсть диких тварин: лосів, оленів, медведів, вовків, зубрів, козиць (серна), соболів, куниць, рисів, лисів, білок, росомах<sup>1</sup>. Враховуючи, що 1545 р. декілька сіл Луцького повіту платили податки білками й лисом (Кравченко, В., підг. 2005, с. 178), їхнє хутро часто мало місцеве походження. Особливо цінними вважалися соболі, чорні лисиці, бобри, рисі і навіть вовки (Matuszakaitė, 2011, p. 63; Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 20). Шили кожухи з кроликів<sup>2</sup>. Проте продукти мисливства були дорогим матеріалом для одягу, тож популярнішими серед міщан були вироби з хутра чи шкіри домашньої худоби. Ймовірно, з цієї причини в гардеробі міщанства не було верхнього вбрання, підбитого повністю хутром ведмедя чи горностая, як у шляхти (Чубик, Ю. 2011, с. 271).



Рис. 4. Еліта XVI ст. у жупани та шубі. Художня реконструкція З. Васіної (Васіна, З. 2006, с. 79)

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 218.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23.

Проте потяг до заможності й привабливих речей мотивували міщанина купити невеличких диких тварин з наміром, припускаємо, обшити окремі частини вбрання. Наприклад, бобер належав до дорогих варіантів хутра, адже одна особина 1564 р. коштувала 80 литовських грошей. Все ж для власних потреб луцький містянин Васко Лис придбав бобра і зберігав його в коморі<sup>1</sup>. Хутром бобра у ВКЛ обшивали переважно коміри (Matuszakaitė, M. 2011, p. 63), тож, можливо, з цієї метою його й купив Васко. Так само заможний служебник пана Василя Гулевича Томила був власником баранячого кожуха, але підшитого лисячим хутром<sup>2</sup>.

Найчастіше міщани та селяни купували кожухи, шуби й інші види вбрання зі шкіри чи з шерстю баранів, овець, цапів, а також із волів та яловичої шкіри. Популярність овечого (баранячого) хутра для ВКЛ є типовою рисою цього часу; досить часто саме з українських земель овече чорне хутро постачали до Литви (Matuszakaitė, M. 2011, c. 60, 64). Суперечка між луцькими шевцями та міськими купцями 1495 р. підтверджує, що шевці мали давнє право купувати козячі, баранячі й телячі шкіри, коли ж торговці купували й продавали волів та яловичі (Кравченко, В. & Яковенко, Н., підг. 1990, с. 39, 132, 136).

Чималу роль відіграло *різноманіття тканин*. На ринку побутовували не лише вироби з місцевого сукна, але широкий ужиток знайшли окремі варіанти імпортного. Ринок був наповнений різними пропозиціями. З одного боку, завжди був варіант придбати доморобні вовняні тканини, які, наприклад, валяли на фольошах, як-от у с. Татаринівці Кременецького повіту 1566 р.<sup>3</sup> Чи зіткати, адже протягом усього XVI ст. на території ВКЛ тривала практика домашнього виробництва полотна для пошиття (Matuszakaitė, M. 2011, p. 62). Так само волиняни пряли довгі нитки з волокон місцевих варіантів рослин, як-от льону чи коноплі, через що останні при засіяні поля називали «прядивом»<sup>4</sup>. Оскільки в актах часто не вказано матеріал виконання, завжди існуватиме припущення, що цей виріб був із місцевих варіантів тканин, тож, на думку власника, не був вартий уточнення.

Інформації про виготовлення волинських тканин у литовську добу обмаль. На жаль, немає знахідок тканин того часу, немає змоги проаналізувати залишки. Наприклад, дослідження англійських вовняних тканин пізнього середньовіччя показали, що виробництво з овечого хутра було багатим: колір вівці давав змогу отримати білі, коричневі та чорні відтінки тканин; вовна з плеча вівці була вищим сортом, коли з живота — найменш якісна; була короткошерста вовна чи тонка (Crowfoot, E. & Pritchard, F. & Staniland, K. 2004, p. 15). Безумовно, подібні уявлення вже могли сформуватися і у волинян,

<sup>1</sup> ЦДАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 159.

<sup>2</sup> ЦДАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 44 зв.

<sup>3</sup> ЦДАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 482 зв.

<sup>4</sup> ЦДАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 327.

адже на території ВКЛ у цю добу відомо про тонку вовну середньої якості, напівшерстяні варіанти тканин тощо (Matuszakaitė, M. 2011, p. 62).

З іншого боку, ще 1324 р. торговці з м. Володимир мали зв'язки та привозили тканини й інші матеріали з Фландрії на місцеві базари; 1349 р. до м. Володимира приїздили купці з Пруссії, а 1488 р. через м. Луцьк (Кравченко, В. & Яковенко, Н., підг. 1990, с. 18–20, 32) та 1563 р. через м. Острог<sup>1</sup> проходили турецькі торговці. Все це свідчить про сформовані й тривалі торгові стосунки волинського ринку з іноземними купцями. Отже, пропозиція мала змогу задовольнити попит. До того ж зв'язки з іноземними купцями сприяли поширенню західної й східної моди на Волині (Стельмашук, Г. 2017, с. 897).

Свою заможність пересічний містянин, імовірно, намагався продемонструвати шляхом використання дорожчого сукна, коли ж збіднілий представник використовував доступніші для нього варіанти тканин (Ніколаєва, Т. 1996, с. 43–44). Непривілейовані верстви населення мали змогу обирати одяг за власним смаком та гаманцем, адже заборона на яскраві й дорогі тканини для них з'явиться в Речі Посполитій у першій половині XVII ст. (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 4).

З огляду на наведені приклади вбрання в цьому дослідженні, підтверджується думка волинської дослідниці А. Українець, що льонське сукно використовували найчастіше (Цит. за: Безпалько, В. 2017а, с. 235). А В. Безпалько (Безпалько, В. 2017а, с. 238) відзначає, що товари лондонських купців широко побутували на волинських ринках, тож у сукупності з невисокою вартістю за імпорту якість, ці тканини завоювали популярність у суспільстві. Зокрема, в уставі 1563 р. для Луцької комори зазначається, що від локтя льонського та поприянового сукна брали 4 та 5 пенязів шацунку, коли ж «от сукон дорожчче ніж льонские або порпоряну» — від копи по 3 литовських гроша<sup>2</sup>. Порпянове сукно для двох шаг мала родина луцьких міщан Гуцкових, бо взяли їх у запис від пана Івана Бурого<sup>3</sup>. У середині XVI ст. лікоть такого сукна коштував 22–23 лит. гроша (Matuszakaitė, M. 2011, p. 61).

Оксамитом і едвабом (шовком), також часто лондонського походження, міщани оздоблювали зазвичай лише окремі елементи вбрання, наприклад сукмани<sup>4</sup>, оскільки ці імпортні тканини були дорогими (Замостяник, І. 2016, с. 874). На вигляд це була гладка або візерункова тканина короткого покриву за східною технікою виробництва (Turnau, I. 1999, p. 11). У кінці XVI ст. популярними тканинами для пошиття жупанів серед волинських міщан були також фалендиш та адамашка (Білоус, Н. 2021, с. 186).

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 86.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 218.

<sup>3</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 476.

<sup>4</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1 зв.; ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23–24.



Назви тканин часто походили від місця виготовлення, тож є змога встановити їхнє походження (Безпалько, В. 2017а, с. 237). Так, нерідко в актах позивачі згадують про моравське сукно<sup>1</sup>, тобто чеське, яке відповідало середній якості (Matušakaitė, M. 2011, р. 61). Зокрема, в луцького міщанина Васка Лиса з комори 1564 р. вкрали «*две однорядкие муравскихъ сьрие*»<sup>2</sup>, а володимирський містянин Тимош Сачкович 1566 р. мав моравський сірий сукман<sup>3</sup>. Відзначимо, що чеська тканина часто мала сірий відтінок. У судових актах трапляються й популярніші варіанти тканин: влоське (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 327) (італійські тканини, ймовірно, з Венеції і Мілану (Matušakaitė, M. 2011, р. 61)), шведбединське, каразія (польське)<sup>4</sup> тощо.

*Різноманіття кольорів.* З одного боку, саморобне сукно могло мати природні чорні, білі чи сірі кольори. Хутряні вироби, на наш погляд, не потребували змін кольору, тому серед них побутувало здебільшого природне забарвлення. Хоча І. Замостяник (Замостяник, І. 2016, с. 880) відзначає, що, напевно, чорний костюм міг використовуватися частіше для жалобних подій.

З іншого боку, згідно з описами в актових джерелах переважали кольорові відтінки. Найчастіше кольоровими шили однорядки, сукмани та жупани. Правда, серед останніх було популярним також біле забарвлення (Стельмашук, Г. 2017, с. 899). Особливо популярними були блакитні однорядки, проте у актах Крем'янецького гродського суду згадують і про зелені відтінки<sup>5</sup>. Зазвичай кольори поєднувались, як-от блакитна однорядка з червоними шнурами<sup>6</sup>. Побутували й червоні, сині кольори, значно рідше жовтий<sup>7</sup>. Кольорова гама могла потенційно залежати не лише від символічного сенсу (Стамеров, К. 2017, с. 170), але й від техніки та сировини для фарбування. На жаль, нам невідомо про місцеві барвники, проте аналіз англійських тканин доби середньовіччя показав складний процес отримання, наприклад, жовтого кольору (барвник — резеда), коли ж барвників (наприклад, вайда, марена, Кермес, молюски) для отримання блакитного й червоного кольорів було більше (Див. ще: Crowfoot, E. & Pritchard, F. & Staniland, K. 2004, р. 19–20, 200–201).

Простежуємо, що деякі види верхнього одягу і навіть декотрі типи хутра та сукна подібні в міщан і селян, міщан і шляхти протягом литовської доби тощо. В таких випадках головні відмінності цього вбрання демонструвалися через *оздоблення виробу*. По-перше, деталі мали вагоме доповнен-

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 94–94 зв.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 159.

<sup>3</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 122 зв.

<sup>4</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 93 зв.

<sup>5</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 2 зв.; Див. ще: ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 135.

<sup>6</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 135.

<sup>7</sup> ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 137; ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23.

ня до образу середньовічної людини й мали справляти враження. На жаль, немає змоги відтворити тогочасну вишивку через відсутність збережених тканин, проте це могли бути геометричні узори шнурами для верхнього одягу, відомі до XVII ст. (Стамеров, К. 2007, с. 169). Важливими елементами одягу були кнопки, шнури, обрані нитки. По-друге, матеріал цих деталей залежав також від майнового становища особи, тож демонстрував заможність.

За даними судових актів, кнафлі (кнопки) були переважно срібними (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 220). Вони різнилися за формою: були кулясті, пласкі, оздоблені (Білоус, Н. 2021, с. 188). 1568 р. у торчинського містянина Махна найма вкрав 8 великих срібних гудзиків та 23 малих мідних позолочених гудзичків, через що власник був стурбованим і звернувся до Володимирського гродського суду<sup>1</sup>. Такі матеріали для одягу були недешевими та їх цінували власники. Зокрема, з цієї причини гудзики часто передавали у спадок (Білоус, Н. 2021, с. 188). Для порівняння, на лисячій шубі князя Чарторийського Івана Федоровича було 6 срібних кнафлів<sup>2</sup>. Можливо, Махно продавав гудзики.

З інших прикладів кріплень: наприклад, жупиця могла бути «с тузином гафтокъ сребренных»<sup>3</sup>, тобто з металевими гачками. Дешевим матеріалом для гудзиків могли бути шовк або прядиво; можливо, використовували перлини (Ніколаєва, Т. 1996, с. 44–45). Верхній одяг часто прикрашали довгими шнурами. Наприклад, у слуги Павла з Луцького повіту був «сукман блакитний люнський, з шнурами»<sup>4</sup>, а в острозького містянина Супруна однорядка була «з шнурами едвабными (Шовковими. — Авт.)»<sup>5</sup>. Шовкові шнури червоного, чорного, білого кольорів були популярною оздобою одягу (Стельмашук, Г. 2017, с. 900).

1568 р. старий ковнір торчинської мішанки був із перлів<sup>6</sup>, що є прикладом одного з варіантів оздоблення коміру. Комір, імовірно, прикріплювали до вбрання за потреби. На жаль, не було потреби згадувати в описі втраченого майна дешево або типове оздоблення вбрання, тож в актах подробиць про найпростіші варіанти оздобу немає.

Насамкінець, досить цікаві є спостереження щодо вибору одягу залежно від погоди. 1560 р. 31 листопада 8 хорохольських селян були одягнені у серм'яги і кожухи (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 149), що мало б свідчити про ранній початок холодів, адже так одягались у грудні 1566 р.<sup>7</sup>

Проте літо, здається, також не було надзвичайно теплим. У степанських міщан Матфія, Яська Якубовича і Ігната 2 червня 1564 р. вкрали сер-

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 20.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 50 зв.

<sup>3</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1 зв.

<sup>4</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 318.

<sup>5</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1 зв.

<sup>6</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 20.

<sup>7</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 43 зв.

м'яги й кожухи<sup>1</sup>. Ті поверталися додому з сіллю, тому не виключено, що кожухи були на возах про запас у дорозі. З іншого боку, в Луцькому повіті 8 горохівських чоловіків 12 липня 1561 р. увібрались у сукмани та кожухи, коли їздили до м. Луцьк (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 324), як і мешканець Володимира Тимош 5 серпня 1566 р.<sup>2</sup> І хоча кожух вважався зимовим варіантом вбрання (Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, с. 159), з певних причин жителі Горохова вдягнули їх у липні. Наступного дня 6 служебників кн. Александра Сангушковича Кошерського вдягнули одночасно по шість опанч і сукманів, а на доданок 6 жупиць (Мойсієнко, В. & Поліщук, В., підг. 2013, с. 356). Це проковує питання, чи шили окремі види вбрання тоншими й менш теплими, ніж ми уявляємо, а чи все-таки це спостереження віддзеркалює кліматичні особливості Волинського краю в XVI ст. Вважаємо, що ця проблема потребує більшої уваги та може бути предметом самостійного дослідження.

Отже, гардероб волинського міщанства був надзвичайно великим. Незважаючи на недоступність певних імпортованих тканин і прикрас пересічному волинянину нешляхетного походження, останній усе одно тягнувся за модою й власними вподобаннями. Завдяки цьому, у власності міщан та селян були сукмани, однорядки, жупани, жупиці, опанчі, гуні, серм'яги, кожухи, рідше — делії та шуби. Майже кожен з видів верхнього вбрання трапляється у гардеробі обох соціальних верств.

Оскільки волиняни мали правову свободу у виборі вбрання протягом литовської доби, головними маркерами матеріального достатку були тканина, хутро для пошиття, оздоблення вбрання. Місцеві варіанти полотна білого, сірого, чорного кольорів уживалися з яскравими блакитними, червоними, зеленими, рідше — жовтими імпортованими тканинами, що привертала увагу. Від зв'язків з іноземними купцями й доступними ткачам і кравцям технік ткання і фарбування сукна, залежала кольорова гама волинського гардеробу.

Окрім особливої популярності лондонських тканин, міщани й селяни дозволяли собі чеські, польські та італійські тканини; окремі частини верхнього вбрання обшивали шовком. Шкіра й хутро були невід'ємною частиною середньовічного верхнього вбрання. Овече та бараняче хутро здобуло найвищий авторитет на Волині та в усьому ВКЛ. І хоча головною сировиною пошиття була зазвичай домашня худоба, дрібні й середні дикі тваринки (як кролі, лисиці, бобри) прикрашали коміри чи внутрішню частину теплового вбрання. До того ж срібні та позолочені, мідні кнафлі, металеві гачки, шовкові кольорові шнури, коміри з перлів додавали ціни вбранню, чим, імовірно, пишалися і що цінували власники.

<sup>1</sup> ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 97.

<sup>2</sup> ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 122 зв.

Наостанок, звісно, варто зауважити, що вбрання кожного містянина різнилося залежно від фінансових можливостей, в кореляції з погодними умовами, доступними на ринку товарами і особистими уявленнями про яскравий образ.

Безпалько, В. 2013. Селянський і міщанський жіночий одяг на Волині ост. чверті XVI ст.: із практики повсякденного вжитку. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. С. 103–109.

Безпалько, В. 2017а. Матеріали виготовлення верхнього одягу українських селян другої половини XVI ст. (за активними джерелами Волині). *Ukraina Lithuanica*, Т. 4. С. 232–247.

Безпалько, В. 2017б. Одяг челяді і найманих робітників шляхетського дворогосподарства на Волині у другій половині XVI ст. *Українознавство*. Т. 1–2 (62–63). С. 64–66 DOI: 10.30840/2413-7065

Безпалько, М. & Висотін, І. & Ворончук, І. та ін., уп. 2014, *Українське повсякдення ранньомодерної доби*: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. Київ.

Білоус, Н. 2021. *За крок до Вічності. Мешканці міст Волині у світлі тестаментів кінця XVI–XVII століть*. Київ: Простір. С. 186–193.

Бялявіна, В. & Ракава, Л. 2007, *Мужчинські касцюм на Беларусі*. Мінск, Беларусь.

Васіна, З. 2006, *Український літопис вбрання*: Книга-альбом. Т. 2: XIII — поч. XX ст. Науково-художній реконструкції. Київ: Мистецтво.

Вжосек, В. 2011, *Історія — Культура — Метафора. Постання неklasичної історіографії. Про історичне мислення*. Київ: Ніка-Центр.

Ворончук, І. 1996. Спільні риси і шляхи розвитку одягу українських і польських селян XVI–XVII столітті: (методологічні та методичні засади і підходи). *Acta Polono-Ruthenica*, Т. 1. С. 401–407.

Замостяник, І. 2016. Чоловічий одяг львівських міщан кінця XVI — першої половини XVII ст. *Народознавчі зошити*. № 4 (130). С. 873–883.

Колесник, І. 2006. Стиль історіографічного мислення як когнітивна свідомість. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Вип. 2. Ч. 1. С. 41–67.

Колесник, І. 2013, *Українська історіографія: концептуальна історія*. Київ.

Коляструк, О. 2009. Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*. Вип. 15. Ч. 1. С. 46–56.

Кравченко, В. підг. 2005, *Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року*.

Кравченко, В. & Яковенко, Н. уп. 1990, *Торгівля на Україні, XIV — середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина*. Київ: Наукова думка.

Матейко, К. 1996. *Український народний одяг: етнографічний словник*. Київ: Наукова думка.

Мойсієнко, В. & Поліщук В. 2013. *Луцька замкова книга 1560–1561 рр.* Луцьк.

Ніколаєва, Т. 1996, *Історія українського костюма*. Київ: Либідь.

Стамєров, К. 2007. *Нариси з історії костюмів*. Київ: Мистецтво.

Стецько, Г. 2006. *Давнє вбрання на Волині*. Луцьк: Волинська обласна друкарня.

Стецько, Г. 2017. Вбрання на Волині у XIV–XVIII століттях і побутування окремих його компонентів у селян до середини XX ст. *Народознавчі зошити*. № 4 (136). С. 896–913.

Тарасюк, М. 2021. Одяг волинського міщанства та селянства литовської доби (за опублікованими джерелами). *Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених*: збірник тез учасників конференції молодих учених 22 червня 2021 р. Київ. С. 167–170.

Чубик, Ю. 2011. Повсякденність як невід’ємна частина українознавчих досліджень (на прикладі вбрання волинської шляхти XVI — першої половини XVII ст.). *Збірник наукових праць ННДПУВІ*. Т. XXVIII. С. 267–273.

Чубик, Ю. 2014. Чоловічий шляхетський одяг як невід’ємний елемент матеріально-го життя волинської шляхти XVI–XVII століть. *Україна у світовій історії*. № 4 (53). С. 83–97.

Ясь, О. 2006. Стиль мислення — метафора та інструмент. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Вип. 2. Ч. 1. С. 19–40.

Burns, E. J. 2004. Why Textiles Make a Difference. *Medieval Fabrications Dress, Textiles, Clothwork, and Other Cultural Imaginings*. 2004. P. 1–19.

Crowfoot, E. & Pritchard, F. & Staniland, K. 2004. *Textiles and Clothing c. 1150–1450: Finds from Medieval Excavations in London*, London: Boydell Press.

Matuškaitė, M. 2011. Iš LDK gyventojų aprangos istorijos: XVI–XVIII a. *Gimtasai kraštas*. T. 4. P. 58–67.

Šidiškienė, I. 2019. Iš Lietuvos etnologijos istorijos: aprangos tyrimo pagrindų paieškos, *Lietuvos etnologija / Lithuanian Ethnology*. Vol. 19 (28). P. 81–111, DOI: 10.33918/25386522-1928005

Turnau, I. 1999. *Słownik ubiorów: tkaniny, wyroby pozatkaćkie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.* Warszawa.

Bezpalko, V. 2013. Selianskyi i mishchanskyi zhinochyi odiah na Volyni ost. chverti XVI st.: iz praktyky povsiakdennoho vzhyttyu [Peasant and Bourgeois Women’s Clothing in Volhynia at the End of the 16th Century: From the Practice of Everyday Use]. *Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini*. S. 103–109. [In Ukrainian].

Bezpalko, V. 2017a. Materialy vyhotovlennia verkhnoho odiahu ukrainskykh selian druhoi polovyny XVI st. (za aktyvymy dzherelamy Volyni) [Materials for the Manufacture of Outerwear of Ukrainian Peasants in the Second Half of the 16th Century (According to the Sources of Volynia)]. *Ukraina Lithuanica*, T. 4. S. 232–247. [In Ukrainian].

Bezpalko, V. 2017b. Odiah cheliadi i naimanykh robitnykiv shliakhetskoho dvorohospodarstva na Volyni u druhi polovyni XVI st. [Clothes of Servants and Wage Workers of the Noble Household in Volhynia in the Second Half of the 16th Century]. *Ukrainoznavstvo*. Vol. 1–2 (62–63). S. 64–66. DOI: 10.30840/2413-7065 [In Ukrainian].

Bezpalko, M. & Vysotin, I. & Voronchuk, I. ta in. up. 2014. *Ukrainske povsiakdennia rannomodernoï doby: zbirnyk dokumentiv* [Ukrainian Everyday Life of the Early Modern Era: a Collection of Documents]. Vyp. 1: Volyn XVI st. Kyiv. [In Ukrainian].

Bilous, N. 2021. *Za krok do Vichnosti. Meshkantsi mist Volyni u svitli testamentiv kintsia XVI–XVII stolit* [One Step to Eternity. Residents of Volhynia Cities in the Light of Testaments of the Late 16th — 17th Centuries]. Kyiv: Prostrir. S. 186–193. [In Ukrainian].

Bialiavina, V. & Rakava, L. 2007. *Muzhchynski kastsium na Belarusi* [Men’s Suit in Belarus]. Minsk: Belarus. [In Belarusian].

Vasina, Z. 2006. *Ukrainskyi litopys vbrannia: Knyha-albom* [Ukrainian Clothing Chronicle: Book-Album]. T. 2: XIII — poch. XX st. Naukovo-khudozhni rekonstruktsii, Kyiv: Mystetstvo. [In Ukrainian].

Vzhosek, V. 2011. *Istoriia — Kultura — Metafora. Postannia neklasychnoi istoriohrafii. Pro istorychne myslennia* [History — Culture — Metaphor. The Appearance of Non-Classical Historiography. About Historical Thinking]. Kyiv: Nika-Tsentr. [In Ukrainian].

Voronchuk, I. 1996. Spilni rysy i shliakhy rozvytku odiahu ukrainskykh i polskykh selian XVI–XVII stolitti: (metodolohichni ta metodychni zasady i pidkhody) [Common Features and Ways of Development of Clothing of Ukrainian and Polish Peasants of the 16th–17th Centuries: (Methodological and Methodical Principles and Approaches)]. *Acta Polono-Ruthenica*. T. 1. S. 401–407. [In Ukrainian].

Zamostianyk, I. 2016. Cholovichy odiah lvivskykh mishchan kintsia XVI — pershoi polovyny XVII st. [Menswear of Lviv Citizens at the End of 16 — First Half of 17 Century]. *Narodoznavchi zoshyty*. № 4 (130). S. 873–883. [In Ukrainian].

Kolesnyk, I. 2006. Styl istoriohrafichnoho myslennia yak kohnityvna svidomist [The Style of Historiographical Thinking as Cognitive Consciousness]. *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauky*. Vyp. 2. Ch. 1. S. 41–67. [In Ukrainian].

Kolesnyk, I. 2013. *Ukrainska istoriohrafia: kontseptualna istoriia [Ukrainian Historiography: Conceptual History]*. Kyiv. [In Ukrainian].

Koliastruk, O. 2009. Poniattia povsiakdennosti v suchasni naukovi humanitarystysi [The Concept of Everyday Life in Modern Scientific Humanitarianism]. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka*. Vyp. 15. Ch. 1. S. 46–56. [In Ukrainian].

Kravchenko, V. pidh. 2005. *Lytovska metryka. Knyha 561: Revizii ukrainskykh zamkiv 1545 roku [Lithuanian Metric. Book 561: Revisions of Ukrainian Castles in 1545]*. Kyiv. [In Ukrainian].

Kravchenko, V. & Yakovenko, N., ed. 1990. *Torhivlia na Ukraini, XIV — seredyna XVII stolittia: Volyn i Naddnyprianshchyna [Trade in Ukraine, 14th — mid-17th Century: Volyn and the Dnieper Region]*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

Mateiko, K. 1996. *Ukrainskykh narodnyi odiah: etnohrafichnyi slovnyk [Ukrainian Folk Clothes: an Ethnographic Dictionary]*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

Moisiienko, V. & Polishchuk V., ed. 2013. *Lutska zamkova knyha 1560–1561 rr. (Lutsk Castle Book of 1560–1561)*. Lutsk. [In Ukrainian].

Nikolaieva, T. 1996. *Istoriia ukrainskoho kostiuma [History of Ukrainian Costume]*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].

Stamero, K. 2007. *Narysy z istorii kostiumiv [Essays on the History of Costumes]*. Kyiv: Mystetstvo. [In Ukrainian].

Stelmashchuk, H. 2006. *Davnie vbrannia na Volyni [Ancient Clothing in Volhynia]*. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia. [In Ukrainian].

Stelmashchuk, H. 2017. Vbrannia na Volyni u XIV–XVIII stolittiah i pobutuvannia okremykh yoho komponentiv u selian do seredyiny XX st. [Clothing in Volyn in XIV–XVIII Centuries and Existence of Its Separate Components at Peasants Dress Until the Middle of XX Century]. *Narodoznavchi zoshyty*. № 4 (136). S. 896–913. [In Ukrainian].

Tarasiuk, M. 2021. Odiah volynskoho mishchanstva ta selianstva lytovskoi doby (za opublikovany my dzherelamy) [Clothing of Volhynian Burghers and Peasants of the Lithuanian Era (According to Published Sources)]. *Aktualni problemy istorii, filosofii ta prava u doslidzhenniakh molodykh uchenykh: zbirnyk tez uchasnykiv konferentsii molodykh uchenykh 22 chervnia 2021 r.* Kyiv. S. 167–170. [In Ukrainian].

Chubyk, Yu. 2011. Povsiakdennist yak nevidiemna chastyna ukrainoznavchykh doslidzen (na prykladi vbrannia volynskoi shliakhty XVI — pershoi polovyny XVII st.) [Everyday Life as an Integral Part of Ukrainian Studies (on the Example of the Clothing of the Volhynian Nobility of the 16th — the First Half of the 17th Centuries)]. *Zbirnyk naukovykh prats NNDIUVI*. T. XXVIII. S. 267–273. [In Ukrainian].

Chubyk, Yu. 2014. Cholovichy shliakhetsky odiah yak nevidiemnyi element materialnoho zhyttia volynskoi shliakhty XVI–XVII stolit [Male Noble Clothing as Integral Part of Volyn Nobility Material Life in The 16th — 17th Centuries]. *Ukraina u svitovii istorii*. № 4 (53). S. 83–97. [In Ukrainian].

Ias, O. 2006. Styl myslennia — metafora ta instrument (Thinking Style is a Metaphor and a Tool). *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauky*. Vyp. 2. Ch. 1. S. 19–40. [In Ukrainian].

Burns, E. J. 2004. Why Textiles Make a Difference. *Medieval Fabrications Dress, Textiles, Clothwork, and Other Cultural Imaginings*. P. 1–19. [In English].

Crowfoot, E. & Pritchard, F. & Staniland, K. 2004. *Textiles and Clothing c. 1150–1450: Finds from Medieval Excavations in London*, London: Boydell Press. [In English].

Matuškaitė, M. 2011. Iš LDK gyventojų aprangos istorijos: XVI–XVIII a. [From the History of Clothes of the Great Duchy of Lithuania: 16th–18th Centuries]. *Gimtasis kraštas*. T. 4. P. 58–67. [In Lithuanian].

Šidiškienė, I. 2019. Iš Lietuvos etnologijos istorijos: aprangos tyrimo pagrindų paieškos [From the History of Lithuanian Ethnology: In Search of the Basics of Clothing Research]. *Lietuvos etnologija / Lithuanian ethnology*. Vol. 19 (28). P. 81–111. [in Lithuanian]. DOI: 10.33918/25386522-1928005

Turnau, I. 1999. *Słownik ubiorów: tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.* [Dictionary of Attire: Fabrics, Woven Goods, Leathers, Weapons and Jewellery, as well as Colors Known in Poland from the Middle Ages to the Early 19th Century]. Warszawa. [In Polish].

УДК: 94 (477) : 37 (091) «1764/1917»

DOI:

**О. П. Прищепя**

ORCID: 0000-0002-9452-2146

*Національний університет водного господарства  
та природокористування, Рівне (Україна)*

*О. Pryshchepa*

*National University of Water and Environmental Engineering Rivne (Ukraine)*

## **ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР УМАНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК МІСТЯН (КІНЕЦЬ XVIII — ПОЧАТОК XX ст.)**

*Educational and Cultural Space of Uman Through the Prism of  
Communication Practices of Town Residents (Late 18<sup>th</sup> — Early  
20<sup>th</sup> centuries)*

*У статті простежуються комунікативні канали формування освітньо-культурного простору Умані в добу Російської імперії на етапі входження цього міста в модерне життя. Стверджується, що міжкультурні комунікації етнічних, релігійних, станових спільнот розгорталися в освітніх установах, закладах культури, громадських організаціях, завдячуючи пресовим виданням. З'ясовується роль у трансформаціях культурного повсякдення Умані імперської влади, міського самоврядування, інтелігенції міста. Зауважується, що в пульсації культурного простору проглядалася як цілісність, так і сегментованість.*

**Ключові слова:** освітньо-культурний простір, Умань, міжкультурні комунікації, міська інтелігенція, освітні установи, заклади культури, громадські організації.